

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE YAŞLILIK *

Doç. Dr. Mahmut TEZCAN **

Yaşlılık, toplumsal değişme sürecinde değişik boyutlar kazanmıştır. Yaşının bulunduğu çevreye göre konumu farklılaşmıştır. Değişen koşullar içersinde yeni işlevler kazanmıştır. Değişim sürecinde rollerinden bazıları değişmiştir. Rol değişimi çeşitli toplumsal sorunlar yaratmıştır. Toplum biçimlerine göre de yaşlılık değişik görünümeler kazanmıştır. Bu yazımızın konusunu bu çerçevede ele alacağız. Açıklamalarımız daha çok ülkemize yönelik olacaktır.

Toplumsal değişmede yaşlı sayısı ne orandadır?

Yaşlı nüfusun genel nüfus içinde giderek arttığını görmekteyiz. Dünya nüfusunun % 5 ini oluşturan yaşlılar, dünyada 260 milyon olarak görülmektedir. Geçen 20 yıl süresince dünyadaki 65 ve daha yukarı yaşlıların sayısında % 63 lük bir artış görülmüştür. Bu artışın % 55 lik bir oranla 2000 yılında 140 milyon fazlaşarak 400 milyona ulaşması beklenmektedir (S.S.Y. Bak. Dok.).

Avrupa ve kuzey Amerika'da, yaşları 65 ve daha yukarı olanlar, toplam nüfusun % 14-17 sini oluşturmaktadır. Japonya'da bu oran 1980 de % 9 dur.

Ülkemizdeki durum :

Sayım Yılı	65 Yaş ve Yukarı Nüfus Sayısı	Yüzde Oranı
1975	1.813.900	4.50
1980	2.072.316	4.63

(*) Bu yazı A.Ü. Eğitim Fakültesi ve Üniversiteli Kadınlar Derneği'nin işbirliği ile gerçekleşen 29-30 Nisan 1982 tarihlerinde «Yaşlılık ve Sorunları» konulu bilimsel toplantıya sunulan tebliğdir.

(**) Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü.

1980 Yılı Nüfus Sayımına Göre Dağılım

	<u>Toplam</u>	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>
60 — 64	796.737	378.188	418.549
65 +	2.072.316	937.751	1.134.565

Ohalde ülkemizde, 2,5 milyona yakın yaşlı nüfusa sahip bulunmaktayız. Eğer yaşlılığı 60 dan itibaren dikkate alırsak bu sayının daha fazla (3 milyon) olduğunu görürüz.

Yaşlı nüfusun artışında yaşam koşullarının gelişmesi, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve tıp bilimindeki gelişmeler, beslenme ve eğitim gibi etmenlerin geliştirilmesi rol oynamış ve ortalama yaş oranı yükselmiştir (Friedlander, 1966:358).

Ülkemizde de yaşlılık oranı az olmakla birlikte, yine de giderek artmaktadır. Oranın azlığı, kuşkusuz, yaşlılık sorununun önemini küçümsemez. Yaşlıya saygı duymuş, onu sevmiş bir ülke, ona yönelik hizmetleri esirgememelidir. Uygarlığın ölçütlerinden birisi de kuşkusuz yaşlılara sağlanan hizmetlerdir.

I — İLKEL TOPLUMLARDA YAŞLILIK :

Toplayıcılıkla (Bitki, kök gibi) geçinen ilkel toplumlarda yaşlılar, kendi kendilerine bakabildikleri kadar yaşayabiliyorlardı.

İlkel toplumların avcılıkla geçinen ya da göçebe olanlarında ise yaşam, bir av mevsiminden ötekine, etkili ve hızlı yoğun bir hareket etme sistemine bağlı olarak sürüyordu. Yaşlılar da böyle bir toplum türünde grubun hareketine ayak uydurmak zorunda idiler. Bu uyumu yapamayanlar o gruba yük oluyorlardı.

Japonya'da ilkel bir topluluk olan **Ainu**'larda yaşlı kadınlar değersiz yaratıklar olarak görülürler. Bunun gibi, Güney Amerika'da **Arawaks**'larda çok yaşlı kişiler terkedilmektedir. **Hopi** gibi göçebe gruplarda ve kuzey Avrupa'daki **Lapps**'lerde hasta ve çok yaşlı kişiler, kabile başka yere giderken ölüme terkedilmektedirler. (Encyclopedia of Sociology, 1974:6,7).

Eskimoların ilkel kesimlerinde ulaşım sisteminde bir yerden diğerine gitmek için köpek kızıaklardan yararlanılmakta idi. Gruba katkısı sınırlı olan yaşlı kadınlar, grubun hareketine ayak uyduramayınca, yanına bir miktar yiyecek bırakılarak, yolda terkedili-

yorlardı. Bunun gibi diğerlerinde, horlanmakta, gıdasız bırakılmakta idiler. Bu tür toplumlarda genç kişilerin işlevi söz konusu idi. Hareket edemeyen, gruba uyamayan yaşlılar, gruba yük olmakta idiler. Çünkü, üretici olmaktan çok, tüketici duruma gelmişlerdir.

Ohalde ilkel toplumlar, yaşlılara sağlam ve genç oldukları sürece saygı duyup değer vermişler, fakat yaşlanınca ondan kurtulmak istemişlerdir.

II — KÖYDE YAŞLILIK :

Toplumlar göçebelikten sonra toprağa yerleşmeye başlayarak yerleşik aile düzenine geçtiler. Böylece tarımsal düzene geçtiler. İşte bu tür toplumlarda yaşlılığın statüsünün arttığını görmekteyiz. Yaşlıya ilginin artışı, onun **yaşam deneyiminin fazla oluşu** nedeniyle genç kuşaklara rehberlik etmesi, doğa ile mücadelede sağlıklı bir yol göstermesi ile gerçekleşmiştir. Ayrıca erkek yaşlılar, **toprağa sahip** olan kişilerdir. Bu nedenle ekonomik olanaklara sahip oluşları da onların statülerini arttıran bir sonuç doğuşmuştur. Çünkü tarlanın, evin, hayvanların sahibidir. Günümüz tarım kültürlerinde bile azalmakla birlikte yaşlıların toplumda itibarlı yerlerini koruduklarını görmekteyiz. Yaşlıya saygı, özellikle erkekler arasında daha güçlü olarak mevcuttur. Kadınlara saygı erkekten daha azdır. (Boran, 1945:128).

Toplumumuz köylerde yaşlılar, her zaman işlevsel durumdadırlar. Gücünün yettiği oranda tarımsal etkinliklerde yer alır. Bunu yapamıyorsa hiç olmazsa evi bekler. Bir dağ köyü olan Ankara Kızılcahamama bağlı Teve köyündeki yaşlılarla ilgili olarak, araştırmacı şunları söylüyor : «Yaşlı erkek ve kadınlar, tavuk, gülü (hindi) civcivlerini güder, kaş'da kurumakta olan bulgur ve tarhanayı bekleyip onların börtü-böcek ve kuşlar tarafından yağma edilmesine engel olurlar. Yaşlı ebe (büyükanne) evde zar zor hazırladığı çıkını (ekmek torbası) torununun sırtına bağlayıp gelin, kız oğlan tarlada hep birlikte çalışan ailesine gönderir. Bir köylü, «Allah ananın eksikliğini vermesin. O olmasa biz hasat zamanı evi böylesine (hep birlikte) terk edemeyiz derken tarım kültüründe her insanın emeğinin değerlendirildiğini belirtir.» (Balaman, 1982:62).

Yaşlıya saygı, itibar, ayrıca İslâm dininin gerekleri olarak da söz konusudur. Hem törelerimizde, ulusal geleneklerimizde, hem ahlak anlayışımızda ve hem de dinsel hükümlerimizde yaşlılara

güçsüzlere saygı, bakım, sevgi göstermek gereği vardır. Bu hususlar, özellikle kırsal kesimde daha güçlü olarak yerine getirilmektedir. Hadislerden yaşlılığa yönelik bir kaç örnek :

«Büyüğüne saygı göstermeyen, küçüklerini sevmeyen, bizden değildir»; «Yaşlılara saygı Allah'a saygıdandır»; «Yaşlılara saygı gösteren gençler, yaşlanınca gençlerden saygı görürler». Bu düsturlara ülkemizde geniş ölçüde uyulmuştur.

Kırsal kesimde ailenin birkaç kuşağın bir arada oturduğu geniş aile biçiminde oluşu da yaşlı kuşağa saygıyı ve bakımı daha sağlıklı biçimde gerçekleştirmiştir. Yaşlılar evli oğullarıyla, gelinleriyle, torunlarıyla birlikte oturmakta, onlar için herhangibir sorun olmamaktadır. Yaşlı kadın kaynanadır. Ev işlerinde, gelin üzerinde, torunlar üzerinde söz sahibidir, yetkilidir, otoriterdir. Yaşlı erkek, karar organıdır. Oğulları, torunları üzerinde söz sahibidir. Torunlar da en fazla hoşgörüyü; yumuşak buyruğu, dedelerinden, ninelerinden aldıkları için yaşlıları ana babalarından çok sevebilirler. (Balaman, 1982:95).

Köy ortamında yaşlıların önemli işlevlerinden birisi de dinsel rollerdir. Dinsel görevlerde liderlik, hocalık, danışmanlık yaşlıların görevleri arasındadır.

Yaşlılığa saygı da giderek değişim sürecinde azalmıştır. Bu konuda Ankara, Elmadağ kazasına bağlı Kayadibi köyü'nden bir örnek : (Güçbilmez, 1972:150).

«Geçenlerde baktım, komşunun kızı, erkek çocuklarla oyun oynuyor. Kızın yaşı yedi, sekiz. Neredeyse gelinlik. Vakti zamanında biri bunu görse, sopayı kaptığı gibi kızı bir güzel döverdi. İçimden şuna çekişeyim dedim. Ama belki dinlemez diye vazgeçtim. Varıp atasına desem, belki de, senin ne işine diyecek. Şimdi pek eskisi gibi yaşlıların sözüne gidilmiyor. Komşu hatırı, ihtiyar hatırı kalmadı. (Kayadibi imamı).

Oğulun baba evinden ayrılması, günümüzde yaşa bağlı saygının azalmasında rol oynamıştır. Baba evinden ayrılarak başka yerde ev açmak ve kendi bütçesini yönetmek isteği, köylerimizde baba otoritesinin ve yaşlıya saygı kültürel değerinin sarsılmasında rol oynamıştır.

Kırsal kesim köy ortamında toplumsal değişmeler, yaşlıların aleyhine bir durum yaratmıştır. Daha önceki güçlü durumlarını

kaybetmektedirler. Bunun nedeni, göçler nedeniyle **geniş ailenin parçalanmasıdır**. Toprak geçime elvermeyecek oranda ufalmıştır. Miras nedeniyle küçülen topraklardan bir aileyi geçindirecek kadar verim alınamamaktadır. Bu nedenle oğullar, kente, hatta yurt dışına göç etmişlerdir.

Ailenin parçalanmasında bir başka neden de **kuşaklar çatışması** olgusudur. Toplumsal değişimin yarattığı değer farklılıkları kuşakların birlikte yaşamasını engellemektedir. Böylece genç kuşaklar kente gelmekte, oraya yerleşmektedirler. Yaşlılar ise köyde kalmaktadırlar. Bugün köylerimizdeki yaşlılık sorunlarından en önemlisi, onların yakımlarından ayrı, uzakta oluşlarıyla yalnız kalmalarıdır. Gelinler, yaşlı kayınvalide ve kayınbabalarla ilgilenmemektedirler.

Geçinmeleri kendi kıt olanaklarına kalmaktadır. Ayrıca köydeki konu komşunun ve akrabaların yetersiz olan yardımlarıyla geçinmektedirler. Kentteki çocukları köye para gönderseler de, yaşlılar, onların sevgi, bakım ve şefkatinden yoksun kalmaktadırlar. Bu nedenle kırsal kesimde yalnız kalan yaşlılara bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu hizmetler, kamu, belediye, özel kesimce plânlanıp, uygulamaya konmalıdır.

Köyde yalnız kalan yaşlıların ekonomik durumu, köylerin gelişmişlik derecesine göre de değişmektedir. Örneğin Manisa ova köylerinde kendi toprağını işleterek kendi başına başkalarına muhtaç olmadan yaşayan yalnız kadınlar vardır. Oysaki dağ köylerinde yalnız yaşayan kadınların hepsi, oğullarının ya da kızlarının yardımına sığınmışlardır (Boran: 1945:128).

III. KENT ORTAMINDA YAŞLILIK :

Kent ortamında yaşlılık daha değişik boyutlar kazanmıştır. Kentleşme, kuşaklar çatışması, aile yapısındaki farklılaşma (ufalma) gibi toplumsal değişimler, yaşlılığı etkilemiştir. Kentlerimizde yaşlıların büyük bir kısmı işlevsel duruma gelmişlerdir. Kente aileleriyle birlikte gelenler, yine kentte ayrı hane açmışlardır. Fakat bu haneler genellikle birbirine yakın yerlerde dir. İşte kent ortamında yeterli yuva, kreş, ana okulu bulunmaması nedeniyle, ana-baba, çocuklara bakmaktadır. Çalışan kadın ve erkek, işe giderken, çocuklarını kendi anne-babalarına bırakmakta, akşam tekrar oradan alıp evlerine götürmektedirler. Böylece yaşlılar, kentte ço-

cuk bakıcılığı olarak tampon fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Kentlerin sağlayamadığı kurumların görevlerini üstlenen yaşlılar, bu kurumların, mevcut olmaması sonucu ortaya çıkacak bunalımların, sorunların çözümünü sağlayan, dengeye getirici ögeler olmaktadır. Özellikle yaşlı kadınlar çocuğa bakmaktadırlar. Yaşlı anneler, çalışan kızlarına mutfakta **yiyecek hazırlama** açısından da önemli işlevlere sahiptirler. Yemek hazırlamaya fazla zamanı olmayan çalışan kadınların en büyük yardımcısı yine evde annesi olmaktadır.

Ayrıca, **çamaşır, ev temizliği** gibi işler de anneye düşmektedir. Kuşkusuz bu işleri kendi güçleri ölçüsünde yapabilmektedirler.

Çocuklara **masal anlatmak** gibi roller de yaşlıların her yerde yaygın rollerinden birisidir.

Dedeler de işlevsel olmakta, torunlarını çocuk bahçesine götürüp eğlendirmekte, onları gezdirip eve getirmektedirler. Özellikle açık havada yeşil alanlar, parklar, hem yaşlıların dinlenmesine, hem torunlarını oyun oynamak için oraya götürmelerine, hem de orada arkadaşlıklar kurmalarına yol açmaktadır. Anneanneler ayrıca torunlarına çeşitli **el işleri** yaparak da (örgü vs.) onlara yararlı olmaktadır.

Kentte çocuklarıyla birlikte oturmayan bir kısım ailelerde ise anneanne, kızının evine çağırılmakta ve orada kalarak torununa bakmaktadır. Böylece anne, kızına ekonomik yönden yardımcı olmaktadır. Çünkü çocuğunu bir kuruma gönderdiğinde ya da kadın tutmasında bakım ücreti önemli bir miktara varmaktadır. Ayrıca annesi, torununa kurumdakilere daha iyi bakar, sevgi gösterir. Böylece, sanayileşen kasabalarda ve kentlerde evli kız evladının yanında kalmak yaygınlaşmaktadır. (Kıray, 1964:119). Bu yoldan hem anne-anne, hem de dede açısından torun sevgisi, onları yaşama daha çok bağlamakta ve mutlu kılmaktadır. Bir batı toplumundaki yaşlı kadın, o yaştan sonra artık kendi rahatını düşünür ve toruna bakarak yaşamının son dönemini zahmetli biçimde geçirmek istemez. Oysaki Türk yaşlı anneler ve erkekler, ayrıca toruna bakmak gibi eşsiz bir özveri sahibi kişiler olmaktadır.

Yaşlı kadının çocuk bakıcılığına karşılık, yaşlı erkekler de kent yaşamında işlevsel duruma gelmektedirler. Özellikle emekli olduktan sonra **apartman yöneticiliği**, bunların başarıyla yaptıkları iş olmaktadır. Apartman yöneticiliğinin yasal yönden yetkileri

oluşu, başkanlık gibi değerler sistemimizde önemli bir değeri gerçekleştirmesi, ufak yararlar sağlaması ve zaman yönünden uygun olduğu için apartmanla ilgilenmeye yol açması gibi nedenler, emeklilerin severek yaptıkları bir iş olmaktadır.

Ayrıca, birlikte oturulduğu ailelerde erkek yaşlılar yine, mesai saatleri içerisinde yapılması gereken ailenin dışardaki işlerini yapmaktadırlar. Her türlü vergileri yatırma, banka işleri, bulunmayan bazı yiyeceklerin alınması, telefon ücretlerini ödeme gibi işler, yaşlılara verilmiştir. Bunların dışında çeşitli marjinal işleri yapabilmekte, kasiyerlik, gişelerde, büfelerde satıcılık, arzuhalcilik, piyango bileti satıcılığı gibi oturarak, fazla yorulmadan yapılan işlerde çalışabilmektedirler.

Kente gelen yaşlıların sorunlarından birisi de, **kente uyum yapamamaktır**. Bu durum, yaşlı kadın için daha zor olmaktadır. Köydeki gibi samimî, her an gidip oturup sohbet edeceği insanlar, komşular bulamayan yaşlı kadın yalnız kalmaktadır. Bu nedenle köye dönme arzusu artmaktadır. Oysaki yaşlı erkek, kentte bir kahveye, câmiye, parka giderek oyalanabilmektedir.

Kentteki yaşlıların bir sorunu da, onların **yalnız bırakılmış olmalarıdır**. Geniş ailenin parçalanması sonucu bir kısım yaşlılar yalnızlığa terk edilmişlerdir. Bu durum onlarda ruhsal bunalımlar yaratmaktadır. Yaşlılar, sıcak aile ortamından uzaklaşmış, kimsesizlik, terk edilmişlik duygusu içersine girmiştir.

Günümüzün güç ekonomik koşulları da ailelerin, yaşlılara ekonomik yönden **yardımını sınırlı duruma getirmiştir**. Hatta bazen yardım olanaksızlaşmıştır. Yaşlı, kendisine bakacak, gereksinimlerini karşılayacak, **samimî olarak yaklaşacak** kimselere muhtaç olmaktadır. Bu nedenle yaşlıların çeşitli kurumlarca bakımı önem kazanmıştır.

Ülkemizde kurumlarda yaşamak düşüncesi çok yerleşmemiştir. Bu, yaşlıların, çocuklarını hâlâ bir sosyal sigorta kurumu olarak algılamalarının sonucu, kültürel bir durumdur. «Allah oralara düşürmesin, oğlum bana bakar» biçimindeki yakınmaları yaşlılarımızdan sık sık duyarız. Hiç kimsesi olmayan, terk edilmiş, geliniyle birlikte oturmak istemeyen, kendi kendine özgür yaşamak isteyen yaşlılar için ve yeterli personel ile olanaklara sahip Huzur Evleri hiç de yadırganacak yerler değildir. Önemli olan, buralardaki

eksiklikleri tamamlamaktır. İdeal olan, yaşının çocuklarıyla birlikte oturarak evde bakımıdır. Oysaki yukarıda değindiğimiz gerekli durumlarda kurumlar şarttır. Kurumlarda bakım, çok pahalı bir sistem olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle Sağlık Bakanlığının pilot bölgelerde uygulamaya başladığı yalnız kalmış yaşlılar için **evde bakım** projelerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ülkemiz açısından en uygun yollardan birisidir. Böylece kurumların bazı olumsuz yönleri de giderilmiş olacaktır. Örneğin bu sistem daha ekonomik olacak, yaşlıyı anlarıyla bağlı olduğu yerden uzaklaştırmayacak, konu komşusu ve yakın çevresinin ilgi ve iletişiminden ayırmayacaktır.

Prof. Köknel'in belirttiği gibi, kişinin toplumla ilişkisini sağlıklı bir biçimde sürdüğü, toplumsal rolünü yerine getirdiği süreçte yaşlılıktan söz bile edilemez.

Sonuç :

Onların yaşam deneyimlerinin gençler için daima yararlı olduğu, onların varlığı ile ailenin daha güçlü ve mutlu olacağı, gelecekte de yeni görevler yüklenebilecek, rehber olabilecek, kendilerinden ailenin ve toplumun her zaman yarar sağlayacağı vazgeçilmez elemanlar oldukları gözönünde bulundurularak sorunlarının asgari düzeye indirilmesi, amaçlarımız arasında olmalıdır. Ülkemiz açısından köyde ve kentte daima işlemsel duruma gelen yaşlılarımıza gereken sevgiyi, saygıyı sürdürmeli, onların bakımı, sağlığı ile ilgili hizmetleri ve kurumları yaygınlaştırıp, sayılarını arttırmalıyız. Çocuklarını yetiştirmek için her türlü özveriye, sıkıntılara, güç koşullara katlanmış olan yaşlılarımız için toplum olarak ne kadar hizmet götürsek azdır. Yaşlı, toplumda bir yeri ve görevi olduğuna inandığı ölçüde kendiliğinden girişimlerde bulunur. İşte bu durumda çevre olarak ona anlayışlı davranmalıyız.

Yaşının beden ve ruh sağlığı uygun olduğu ölçüde toplumda ona yer ve rol verilmesi, kişi ve toplum açısından yararlı ve sağlıklı bir yoldur (Köknel, 1981:240). Böylece kişi, toplumsal rolünün sürdüğünü görüp ruhsal ve bedensel çöküntüye düşmez.

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE YAŞLILIK

KAYNAKLAR

Encyclopedia of Sociology, U.S.A., 1974.

Yaşlılık : S.S.Y.B. Sağlık Propagandası ve Tıbbî İstatistik Genel Müdürlüğü Dokümanı.

Boran, Behice : Toplumsal Yapı Araştırmaları - İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki, Ankara 1945, A.Ü.D.T.C.F. Yay.

Güçbilmez, Erdoğan : Yenimahalle ve Kayadibi, Ankara : 1972, S.B.F. Yay. No : 327.

Adam, Eflatun : Yaşlılık - Aile ve Çocuk Dergisi, Sayı 2, 1982.

Friedlander, A. Walter : Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç; (Çev. Resan Taşçıoğlu), Ankara 1966, S.S.Y.B. Yay.

Kıray, Mübeccel : Ereğli - Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara 1964, D.P.T. Yayını.

Balaman, Ali Rıza : Teve Köyü Genel Etnografyası, İzmir, 1982, Ege Üni. Sosyal Bilimler Yay. No: 5.

Köknel, Özcan : Ailede ve Toplumda Ruh Sağlığı, İstanbul 1981, Hürriyet Yay. No: 264.